امارت اسلامی افغانستان

وزارت ارشـــــــاد،حـــج واوقـــــاف

ریاست عمومی ارشاد و انسجام مساجد وحسینیه ها

موضوع خطابت روز جمعه و تقریر وبیان تحریر شده که به تمام خطباء مرکز و ولایات به هر دو زبان ملی کشور (دري و پشتو) ارسال میگردد

۲/ جمادی الثاني /۱۴۴۸ هـ، ق مطابق۲۲/عقرب/۱۴۰۵هـ، ش

به خانواده، خاصتاً به تربیت سالم کودکان،توجه جدی لازم است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله الذي أنعم علينا بنعمة الأولاد، وأمرنا أن نبصِّرهم طريق السعادة والرشاد، والصلاة والسلام على سيدنا محمد خير العباد، وعلى آله وصحبه الى يوم التناد، أما بعد :فأعوذ بالله من الشيطان الرجيم .بسم الله الرحمن الرحيم:(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لاَ يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ).(۱)

برادران مسلمان و گرامی!

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

موضوع تقریر و سخنرانی امروز ما، موضوعی بسیار مهم و قابل تأمل برای هر خانواده و هر پدر و مادر است؛ موضوعی که عبارت است از: «توجه جدی به خانواده و به‌ویژه تربیت سالم فرزندان».

خانواده اساس و بنیاد جامعه است، اگر خانواده اصلاح شود، جامعه نیز اصلاح خواهد شد؛ اما اگر خانواده گرفتار انحراف، فساد اخلاقی و غفلت تربیوی گردد، جامعه نیز با بیماری‌های گوناگون، آفت‌ها، مشکلات و فروپاشی روبه‌رو خواهد شد.

بخش بزرگی از جامعه را کودکان تشکیل می‌دهند؛ کودکان که از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی و امانتی سنگین بر دوش پدران و مادران هستند.تربیت سالم فرزندان تنها به فراهم‌کردن خوراک، نوشیدنی، لباس، خانه و زمینه تحصیل آنان خلاصه نمی‌شود؛ بلکه اصلاح عقیده، عبادت، اخلاق، رفتار، دانش و چگونگی تعامل اجتماعی آنان نیز از مسئولیت‌های مهم پدر و مادر به شمار می‌رود.امروزه کودکان در شرایطی رشد می‌کنند که محیط ماحول آنان از انواع بی‌دینی‌ها، بداخلاقی‌ها و انحرافات آکنده است و زمینه‌های خیر و صلاح در آن بسیار محدود می‌باشد.

بنابراین، تربیت سالم فرزندان و محافظت از آنان در برابر خطرات، یک فریضهٔ شرعی بر عهدهٔ پدران و مادران است. اگر آنان در انجام این مسئولیت کوتاهی کنند، در حقیقت بر خود ظلم کرده، در انجام وظایف خویش سهل‌انگاری نموده و فرزندان خود را در معرض نابودی قرار داده‌اند.تربیت سالم خانواده، به‌ویژه کودکان، مسئولیتی است که بر دوش پدر و مادر، پدربزرگ، برادر بزرگ و استادان مکتب و مدرسه قرار دارد.محافظت از خانواده و فرزندان در برابر عواملی که آنان را به سوی هلاکت می‌کشاند، فرمان قطعی الهی است.

۱- التحریم :(٦)

الله تعالی می‌فرماید:(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ) (۲)

ترجمه: ای کسانیکه ایمان آورده اید خود تان وخانواده تان را از آتشی حفظ کنید که هیزمش مردم وسنگ ها خواهند بود، فرشتگانی بر آن مقرر است که خشن وسختگیر وزور مند وتوانا هستند از الله در آنچه به آنان امرکند نافرمانی نمی کنند وآنچه را که فرمان یابند انجام میدهند.

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما در تفسیر این آیه می‌فرماید:(قُوا أَنْفُسَكُمْ) بالانتهاء عما نهاكم الله عنه والعمل بطاعته. (وَأَهْلِيكُمْ) يعني مروهم بالخير وانهوهم عن الشر وعلموهم وأدبوهم تقوهم بذلك). (۳)

ترجمه :منظور از «خودتان را حفظ کنید» این است که از کارهایی که الله تعالی شما را از آن‌ها منع کرده است، دوری نمایید و به فرمان‌برداری از او بپردازید. و منظور از «خانوادهٔ خود را حفظ کنید» این است که آنان را به کارهای نیک فرمان دهید، از کارهای ناپسند بازدارید، به آنان آموزش دهید و آداب و اخلاق نیک را به ایشان بیاموزید؛ تا از این طریق آنان را از آتش دوزخ حفظ کنید.

حضرت علی کرَّم الله وجهه در تفسیر این بخش از آیه (قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا) می‌فرماید:عَلِّمُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمُ الْخَيْرَ) (٤).

ترجمه :به خود و خانواده‌های‌تان نیکی و خیر را بیاموزید.

امام مقاتل رحمه الله در تفسیر این آیه می‌فرماید:(أن يؤدب المسلم نفسه وأهله فيأمرهم بالخير وينهاهم عن الشر) (٥)

ترجمه :یعنی انسان مسلمان باید خود و خانواده‌اش را تربیت و تأدیب کند؛ آنان را به کارهای نیک فرمان دهد و از کارهای ناپسند بازدارد.

بر اساس این تفسیرها، اگر کسی خانواده و فرزندان خود را به نیکی دعوت نکند، آنان را از بدی‌ها بازندارد، احکام و رهنمودهای شرعی را به ایشان نیاموزاند و در تربیت و آموزش اخلاق نیکوی آنان کوتاهی کند، درحقیقت خانواده و فرزندان خود را در معرض خطر دوزخ قرار داده است.

تربیت سالم کودکان و فرزندان، یکی از اهداف مهم اسلام است؛ تا کودک امروز، در فردای جامعه به شخصیتی مفید، نیک‌اندیش و خیرخواه تبدیل شود. بلکه یکی از اهداف مهم بعثت رسول الله ﷺنیز تزکیه و تربیت سالم انسان‌ها بوده است. الله تعالی می‌فرماید:(لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ) (٦)

ترجمه:به راستی که الله بر مؤمنان احسان نمود آنوقت که در میان آنها پیامبری ازجنس خودشان فرستاد تا آیات الله را بر آنها تلاوت کند وآنهارا از عقاید واعمال باطل پاک سازد وبه ایشان احکام کتاب قرآن وحکمت(سنت)را تعلیم دهد هر چند پیش از آن در گمراهی آشکار واقع بودند.

تزکیه به معنای تربیت، پاک‌سازی و اصلاح است. بزرگ‌ترین و والاترین هدف از تربیت انسان این است که بندگی پروردگار جهانیان، الله تعالی را به‌درستی انجام دهد، عبادت را تنها به او اختصاص دهد و خویشتن را از شرک دور نگه دارد.

---

۲ -التحریم:(٦)

۳ - تفسیر الخازن - موافق للمطبوع (۷ /۱۲۱)

٤ - تفسیر عبد الرزاق (۳ /۳۲٤)

٥ - تفسیر الرازي: مفاتيح الغيب - موافق للمطبوع (۳۰ /٤۱)

٦-آل عمران:(١٦٤)

حافظ ابن کثیر رحمه الله درتفسیر عبارت «وَيُزَكِّيهِمْ» می‌فرماید:ای يُطَهِّرُهُمْ مِنْ رَذَائِلِ الْأَخْلَاقِ وَدَنَسِ النُّفُوسِ وَأَفْعَالِ الْجَاهِلِيَّةِ) (۷)

ترجمه :یعنی آنان را از اخلاق ناپسند، آلودگی‌های نفسانی و رفتارهای دوران جاهلیت پاک می‌سازد.

از همین‌رو، علما توجه ویژه‌ای به تربیت سالم کودکان داشته‌اند و در آثار و کتاب‌های خویش، اهمیت تربیت کودکان، شیوه‌های درست آن و پیامدهای مثبتش را به‌گونه‌ای گسترده مورد بحث قرار داده‌اند.دین مقدس اسلام، تربیت سالم خانواده و به‌ویژه فرزندان را از مسئولیت‌های مهم پدر و مادر قرار داده است.در حدیث شریف آمده است که مرد مسئول خانواده خویش است و زن نیز در برابر خانه و فرزندان شوهرش مسئولیت دارد.عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:« كُلُّكُمْ رَاعٍ فَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ) (۸)

ترجمه :ازعبدالله بن عمر رضي الله عنهما روایت است که رسول الله ﷺفرمودند:همه شما سرپرست هستید و هریک از شما در برابر کسانی که تحت سرپرستی‌تان قرار دارند، مسئول می‌باشید.حاکمی که بر مردم گماشته شده است، سرپرست آنان بوده و در برابرشان مسئولیت دارد. مرد، سرپرست خانواده خویش است و دربرابر آنان مسئول می‌باشد؛زن نیز سرپرست خانه شوهر و فرزندانش است و در برابر آنان مسئولیت دارد.

پس ای پدر و ای مادربشنوید! که هر دوی شما در پیشگاه الله تعالی مسئول هستید.الله تعالی از شما خواهد پرسید که آیا فرزندان خود را به‌درستی تربیت کرده‌اید یا خیر؟ آیا آنان را با رهنمودهای دینی و اخلاقی آشنا ساخته‌اید؟ آیا مسئولیت‌های خویش را در قبال آنان به‌درستی انجام داده‌اید؟

در مورد کوتاهی و غفلت از تربیت سالم خانواده، به‌ویژه کودکان، هشدار و وعید سختی وارد شده است.

معقل بن یسار رضي الله عنه روایت می‌کند که از رسول الله ﷺشنیدم که فرمودند:مَا مِنْ عَبْدٍ اسْتَرْعَاهُ اللَّهُ رَعِيَّةً، فَلَمْ يَحُطْهَا بِنَصِيحَةٍ، إِلَّا لَمْ يَجِدْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ) (۹)

ترجمه :هیچ بنده‌ای نیست که الله تعالی مسئولیت سرپرستی گروهی از مردم را به او بسپارد، اما او با خیرخواهی و نصیحت از آنان مراقبت نکند، مگر این‌که بوی بهشت را نخواهد یافت.

نخستین کسانی که تحت سرپرستی شما قرار دارند، مهم‌ترین و شایسته‌ترین افراد برای توجه و مراقبت، اعضای خانواده، کودکان و فرزندان خود شما هستند.

بنابراین، اگر از آنان ازطریق نصیحت، راهنمایی وتربیت درست مراقبت نکنید، هشدار سخت این حدیث شریف شامل حال شما نیز خواهد شد.

ضایع ساختن حقوق خانواده، به‌ویژه حقوق کودکان و فرزندان خردسال، گناهی بزرگ است.

در حدیث شریف آمده است:عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ سَائِلٌ كُلَّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَرْعَاهُ، أَحَفِظَ ذَلِكَ أَمْ ضَيَّعَ؟ حَتَّى يُسْأَلَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ) (۱۰)

۷- تفسیر ابن کثیر / دار الفکر (۱/ ۲٤٤)

۸ - صحيح البخاري ت (٦ /٤١٤)، صحيح مسلم (٦ /٧)

۹- صحيح البخاري ت (١٨/ ٦٤)

۱۰- السنن الكبرى للنسائي (٨ /٢٦٧)

ترجمه :از حضرت انس رضي الله عنه روایت است که رسول الله ﷺفرمودند: بی‌گمان الله تعالی از هر سرپرستی درباره کسانی که مسئولیت سرپرستی آنان را به او سپرده است، پرسش خواهد کرد که آیا از آنان به‌خوبی مراقبت کرده یا حقوق‌شان را ضایع ساخته است؟ تا آن‌جا که از مرد نیز در مورد مسئولیتی که در قبال خانواده‌اش داشته است، پرسش خواهد شد.

در این احادیث، منظور از مراقبت و حفاظت خانواده و فرزندان، تنها فراهم‌کردن خوراک، نوشیدنی و پوشاک آنان نیست؛ بلکه منظور، محافظت از آنان در برابر اخلاق ناپسند، عادت‌های زشت و آتش دوزخ مراد می‌باشد.

پس خود داری کنید! از این‌که آگاهانه در ادای حقوق فرزندان خود کوتاهی کنید و آنان را ضایع سازید. فرزندان شما تحت سرپرستی‌تان قرار دارند و حق تربیت و پرورش سالم بر شما دارند؛ بنابراین، در ادای حقوق آنان سهل‌انگاری نکنید.

علامه مناوی رحمه الله در شرح این حدیث می‌نویسد: (أحفظهم أم ضيعهم فيعامل من قام بحق ما استرعاه عليه بفضله ويعامل من أهمله بعدله وما يعفو الله أكثر... واستدل به على أن المكلف يؤاخذ بالتقصير في أمر من في حكمه) (١١)

ترجمه :یعنی الله تعالی ازسرپرست خواهد پرسیدکه آیا از خانواده و فرزندان خود به‌خوبی مراقبت کرده است یا حقوق آنان را ضایع ساخته است؟ پس با کسی که مسئولیت سپرده‌شده را به‌درستی انجام داده باشد، از روی فضل و مهربانی خویش رفتار خواهد کرد و با کسی که در انجام این مسئولیت کوتاهی و غفلت کرده باشد، بر اساس عدل خود برخورد خواهد نمود؛ هرچند عفو و گذشت الله تعالی بسیار گسترده‌تر است.

همچنین از این حدیث چنین استدلال شده است که هر شخص مکلف، در برابر کوتاهی و سهل‌انگاری نسبت به کسانی که تحت سرپرستی و مسئولیت او قرار دارند، مورد بازخواست قرار خواهد گرفت. کودکان و فرزندان، امانت الهی هستند که در آغوش پدر و مادر قرار گرفته‌اند. بر پدر و مادر لازم است که از این امانت به‌گونه‌ای نگهداری و تربیت کنند که مورد رضایت الله تعالی باشد.

امام غزالی رحمه الله می‌فرماید:«والصبيان أَمَانَةٌ عِنْدَ وَالِدَيْهِ، وَقَلْبُهُ الطَّاهِرُ جَوْهَرَةٌ نَفِيسَةٌ سَاذَجَةٌ خَالِيَةٌ عَنْ كُلِّ نَقْشٍ وَصُورَةٍ، وَهُوَ قَابِلٌ لِكُلِّ مَا نُقِشَ، وَمَائِلٌ إِلَى كُلِّ مَا يُمَالُ بِهِ إِلَيْهِ؛ فَإِنْ عُوِّدَ الْخَيْرَ وَعُلِّمَهُ نَشَأَ عَلَيْهِ وَسَعِدَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ أَبَوَاهُ وَكُلُّ مُعَلِّمٍ لَهُ وَمُؤَدِّبٍ، وَإِنْ عُوِّدَ الشَّرَّ وَأُهْمِلَ إِهْمَالَ الْبَهَائِمِ شَقِيَ وَهَلَكَ، وَكَانَ الْوِزْرُ فِي رَقَبَةِ الْقَيِّمِ عَلَيْهِ وَالْوَالِي لَهُ) (١٢).

ترجمه :کودکان نزد پدر و مادر خویش امانت هستند و قلب پاک آنان همچون گوهر گران‌بها و ارزشمندی است که هنوز هیچ نقش و نگاری بر آن حک نشده است. این قلب آمادگی پذیرش هر نقشی را دارد و به هر سویی که هدایت شود، به همان سو گرایش پیدا می‌کند.

بنابراین، اگرکودک به کارهای نیک عادت داده شود و خوبی‌ها به او آموزش داده شود، با همان تربیت رشد خواهد کرد و در دنیا و آخرت سعادتمند خواهد شد. در این صورت، پدر و مادر و هر آموزگار و مربی‌ای که در تربیت او سهم داشته باشد، در پاداش آن شریک خواهند بود.

اما اگر کودک به بدی‌ها عادت داده شود و مانند حیوانات بدون توجه و مراقبت رها گردد، بدبخت و نابود خواهد شد و گناه این کوتاهی بر عهدهٔ کسی خواهد بود که سرپرستی و مسئولیت او را بر دوش داشته است.سلف صالح رحمه الله توجه و اهتمام بسیار زیادی به تربیت سالم کودکان و فرزندان خود داشتند.

آنان برای تربیت درست فرزندان خویش، از مربیان متخصص و آموزگاران باتجربه در عرصهٔ تربیت استفاده می‌کردند.

---

١١ - فيض القدير (٢ /٢٣٧)

١٢ - إحياء علوم الدين (٣/ ٧٢)

تربیت سالم کودکان نقش مهمی در اصلاح و پرورش شخصیت آنان دارد؛ زیرا هر کودکی در آغاز بر فطرت اسلامی به دنیا می‌آید و سپس این پدر و مادر هستند که زمینه رشد و پرورش او بر اساس همین فطرت را فراهم می‌سازند و کمک می‌کنند تا در مسیر فطرت اسلامی باقی بماند. بنابراین، تربیت فرزندان بر اساس فطرت اسلامی از مسئولیت‌های مهم پدر و مادر است.درحدیث شریف آمده است که رسول الله ﷺفرمودند:«كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يمُجِّسَانِهِ) (١٣)

ترجمه :هرکودکی بر فطرت اسلامی به دنیا می‌آید؛ اما این پدر و مادر او هستند که وی را یهودی، نصرانی یا مجوسی می‌سازند.

کودک مانند شاخهٔ نازک و تازه‌روییده‌ای است که به هر سویی خم شود، به همان سو متمایل می‌گردد. امام غزالی رحمه الله نیز به همین حقیقت اشاره کرده است.

برخی از نمونه‌های تربیت سالم خانواده، به‌ویژه کودکان:

دین مقدس اسلام برای تربیت سالم خانواده و فرزندان، برنامهٔ روشن، جامع و کاملی ارائه کرده است که در آن به تربیت روحی، جسمی و عقلی کودکان توجه ویژه‌ای شده است.

از دیدگاه اسلام، تربیت خانواده و فرزندان، تمام ابعاد زیر را در بر می‌گیرد:

- آموزش ارزش‌ها و آموزه‌های دینی به کودکان؛
- پرورش آنان بر اساس اخلاق، عادات و رفتارهای والا و پسندیده؛
- عادت‌دادن آنان به پابندی بر عبادات و اطاعت از الله تعالی؛
- تقویت اعتمادبه‌نفس در آنان، تا بتوانند با مشکلات و چالش‌های زندگی به‌درستی مقابله کنند.

مهم‌ترین نمونه‌های تربیت سالم خانواده و کودکان را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

١ -تربیت و پرورش کودک بر اساس عقیدهٔ توحید و یگانگی الله تعالی از دوران کودکی:

نخستین و اساسی‌ترین اصل در تربیت سالم فرزندان این است که از همان دوران کودکی، عقیدهٔ توحید، یگانگی الله تعالی و ایمان به او در دل‌های‌شان جای داده شود.پیش از هر چیز، باید به فرزندان خود بیاموزانیم که آفرینندهٔ ما و تمام جهان هستی، الله جل جلاله است. هیچ‌کس در ذات و صفات با او همانند و همتا نیست. الله جل جلاله همان‌گونه که آفرینندهٔ ماست، روزی‌دهندهٔ ما نیز می‌باشد و بر هر چیزی قدرت و توانایی دارد. او هیچ شریک و همتایی ندارد.در تربیت کودکان، باید عقیده و ایمان در اولویت نخست قرار گیرد؛ چنان‌که لقمان حکیم فرزند خود را چنین نصیحت کرده است:(يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ) (١٤)ترجمه :ای فرزند عزیزم! به الله شرک نورز؛ زیرا شرک، ظلم بسیار بزرگی است.همچنین رسول الله ﷺدر آغاز دعوت خویش، به اصلاح عقیدهٔ صحابهٔ کرام توجه ویژه داشتند. آن حضرت به عبدالله بن عباس رضي الله عنهما یک قاعدهٔ اساسی ایمانی را آموزش داده و به او فرمودند:يَاغُلَامُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ : احفَظِ اللهَ يحفَظكَ، احفَظِ اللهَ تَجِدهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلتَ فَاسأَلِ اللهَ، وَإِذَا استَعَنتَ فَاستَعِن بِاللهِ . وَاعلَم أَنَّ الأُمَّةَ لَواجتَمَعَت على أن ينفَعُوكَ بِشَيءٍ لَم ينفَعُوكَ إِلاَّ بِشَيءٍ قَد كَتَبَهُ اللهُ لَكَ، وَ لَواجتَمَعُوا على أن يضُرُّوكَ بِشَيءٍ لَم يضُروكَ إِلاَّ بِشَيءٍ قَد كَتَبَهُ اللهُ عَلَيكَ، رُفِعَتِ الأَقلَامُ، وَجَفَّتِ الصُّحفُ «(١٥)

١٣- صحيح البخاري ت (٣/ ٣٧٩)
١٤- لقمان:(١٣)
١٥ - سنن الترمذي (٤/ ٦٦٧)

ترجمه :ای پسر! من چندسخن مهم را به تومی‌آموزانم؛آن‌ها رابه خاطر بسپار:احکام وحدود الله تعالی را رعایت کن تاالله تعالی تو را حفظ کند، الله تعالی را یاد کن وقتیکه به مشکل مواجهه شدی تا او را در کنار خود بیابی(به نصرت). هرگاه چیزی خواستی، از الله بخواه و هرگاه کمک و یاری طلبیدی، از الله یاری بخواه،بدان که اگر تمام امت گرد هم آیند تا سودی به تو برسانند، سودی رسانده نمی‌توانند جز آنچه را که الله تعالی در اذل برایت مقدر کرده است، و اگر همهٔ آنان گرد هم آیند تا به تو زیانی برسانند، نمی‌توانند به تو زیانی برسانند جز آنچه را که الله تعالی برایت مقدر ساخته است. قلم‌ها برداشته شده و صحیفه‌ها خشکیده‌اند؛ یعنی هر آنچه مقدر شده، در لوح محفوظ ثبت و نوشته گردیده است.

همچنین لازم است این باور را در وجود کودکان خود پرورش دهیم که الله تعالی از تمام اعمال انسان آگاه است و هیچ چیزی از او پنهان نمی‌ماند.لقمان حکیم در نصیحت به فرزندش می‌فرماید:(يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ) (١٦)

ترجمه:لقمان گفت: ای پسرکم! بدان که اگر (آن عمل) به اندازهٔ دانهٔ خردلی باشد و در دل سنگی یا در آسمان‌ها یا در زمین باشد، الله تعالی آن را حاضر خواهد کرد؛ومورد محاسبه قرار میدهد چون الله باریک بین وآگاه است.

۲ -آموزش نماز به کودکان و عادت‌دادن تدریجی آنان به انجام عبادات:

نماز ستون دین است و یکی از مهم‌ترین اصول در تربیت روحی و عملی کودکان به شمار می‌رود و نقش اساسی در ایجاد نظم و انضباط در زندگی آنان دارد.نخستین مکتب تربیت سالم کودکان، خانواده است.

کودک در سال‌های نخست زندگی، بیش از هر فرد دیگری از پدر و مادر خود می‌آموزد. گفتار، رفتار، عادات و اخلاق پدر و مادر تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری شخصیت کودک دارد.اگر در خانه نماز برپا شود، کودک نیز به نماز علاقه‌مند می‌گردد؛ اگر در خانه قرآن کریم تلاوت شود، کودک نیز به خواندن قرآن کریم عادت می‌کند؛ و اگر در محیط خانواده راست‌گویی، امانت‌داری و اخلاق نیک حاکم باشد، کودک نیز در چنین فضای اخلاقی رشد خواهد کرد.اما اگر پدر و مادر خود دروغ بگویند، غیبت کنند، به یکدیگر سخنان زشت و ناروا بگویند، نماز نخوانند و از حرام پرهیز نکنند، در چنین شرایطی انتظار داشتن اخلاق نیک از فرزندان، کار دشواری خواهد بود.

در میان عبادات بدنی، نماز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و باید آن را به‌صورت تدریجی به کودکان آموزش داد و آنان را با آن مأنوس ساخت.توجه کنید که لقمان حکیم در برنامهٔ تربیتی خود، پس از اصلاح عقیدهٔ فرزندش، او را به برپاداشتن نماز سفارش می‌کند.

الله تعالی می‌فرماید:(يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ). [لقمان: ١٧]

ترجمه :ای پسر جانم! نماز را برپا دار، به کارهای نیک دستور بده، و از کارهای بد منع کن و در برابر آنچه به تو می‌رسد، صابر باش؛ که این خصلت ها از کار های سترگ ومحوری است .همچنین رسول الله ﷺمتناسب با مراحل رشد و سن کودکان، برنامهٔ روشنی برای آموزش و تربیت آنان در زمینهٔ نماز تعیین کرده‌اند.در حدیث شریف آمده است که رسول الله ﷺفرمودند:مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ) (١٧)

١٦- لقمان:(١٦)

١٧ - سنن أبي داود-ن (١/ ١٨٥)، سنن الدارقطني (١/ ٢٣٠)، مسند أحمد ت شاكر (٦/ ٢٤٣)

ترجمه :فرزندان خود را در هفت‌سالگی به خواندن نماز امر کنید و هنگامی که به ده‌سالگی رسیدند، در صورت ترک نماز(با رعایت ضوابط شرعی و بدون واردکردن آسیب)، آنان را تأدیب کنید و بسترهای خواب‌شان را از یکدیگر جدا سازید.

این حدیث نبوی به پدر و مادر فرصت سه‌ساله‌ای می‌دهد تا در دل فرزندان خود محبت نماز را پرورش دهند، با نرمی، تشویق و ترغیب آنان را به پابندی بر نماز عادت دهند و با روح عبادت و بندگی آشنا سازند.

همچنین لازم است کودکان به‌تدریج به انجام سایر عبادات، مانند روزه، اذکار روزانه و دیگر اعمال نیک نیز عادت داده شوند تا عبادت برای‌شان شیرین، دل‌نشین و دوست‌داشتنی گردد.

۳ -تربیت کودکان بر اساس اخلاق نیکو و عادات پسندیده:

کودکان باید با اخلاق نیکو، تواضع، فروتنی و اعتدال تربیت و پرورش شوند. رسول الله ﷺیکی از اهداف بعثت خویش را تکمیل مکارم اخلاق بیان کرده‌اند. در روایتی آمده است:(إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) (۱۸)ترجمه :من برای این مبعوث شده‌ام که مکارم و فضایل اخلاقی را به کمال برسانم.الله تعالی دربارهٔ اخلاق پیامبر خویش ﷺمی‌فرماید:(وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ) (۱۹)ترجمه :و به‌راستی تو از اخلاقی بسیار بزرگ و والا برخورداری.حضرت لقمان حکیم نیز فرزند خود را در زمینهٔ آراسته‌شدن به اخلاق نیکو چنین نصیحت کرده است:(وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ * وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ) (۲۰)

ترجمه :و با تکبر ازمردم روی مگردان و درزمین خرامان راه مرو؛ چون الله تعالی هیچ متکبر فخرفروشی را دوست ندارد. در راه‌رفتن خود میانه روی را پیشه کن و صدایت خود را پایین بیاور.فرزندان در محیط خانواده به الگوهای عملی و رفتاری نیاز دارند؛ الگوهایی که صفاتی چون راست‌گویی، امانت‌داری، نیکوکاری و شکیبایی در رفتار و کردارشان آشکار باشد.پدر و مادر باید فرزندان خود را با آداب و رفتار پسندیدهٔ زندگی روزمره نیز آشنا سازند.

برای نمونه، رسول الله ﷺآداب غذاخوردن را به کودکی آموزش دادند و به او فرمودند:«يَا غُلَامُ، سَمِّ اللَّهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ، وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ) (۲۱)

ترجمه :ای پسر! نام الله تعالی را ببر، با دست راست خود غذا بخور و از قسمت پیش روی خود غذا بردار.یکی از بهترین الگوهای عملی در تربیت کودکان، بردباری، شکیبایی و تحمل رسول الله ﷺاست.حضرت انس بن مالک رضي الله عنه می‌فرماید:«خَدَمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ فَمَا قَالَ لِي أُفٍّ قَطُّ، وَمَا قَالَ لِشَيْءٍ صَنَعْتُهُ لِمَ صَنَعْتَهُ، وَلَا لِشَيْءٍ تَرَكْتُهُ لِمَ تَرَكْتَهُ) (۲۲)

ترجمه :من ده سال به رسول الله ﷺخدمت کردم؛ اما ایشان هرگز حتی یک‌بار هم به من «اُف» نگفتند. همچنین در مورد کاری که انجام داده بودم، هرگز به من نگفتند که چرا آن را انجام دادی؟و در مورد کاری که ترک کرده بودم نیز هرگز نپرسیدند که چرا آن را انجام ندادی؟این حدیث شریف درس بزرگی از بردباری، شکیبایی، تحمل و برخورد نرم و مهربانانه با کودکان به ما می‌آموزاند.

---

۱۸ - السنن الكبرى للبيهقي (۱۰/ ۳۲۳)، مسند البزار = البحر الزخار (۱۵/ ۳٦٤)

۱۹ - القلم:(۴)

۲۰- لقمان:(۱۸-۱۹)

۲۱ - سنن ابن ماجه (۲/ ۱۰۸۷)، سنن أبي داود ت الأرنؤوط (۵/ ۵۹۷)

۲۲ - سنن الترمذي ت شاكر (٤ /٣٦٨)

۴ -تشویق کودکان به فراگیری علم، به‌ویژه آموزش قرآن کریم کار مناسب است:

تربیت سالم کودکان تنها به عبادات و اخلاق محدود نمی‌شود؛ بلکه فراهم‌ساختن زمینهٔ آموزش علوم دینی و دانش‌های مفید دنیوی نیز از حقوق مهم آنان به شمار می‌رود.

پدر، مادر و آموزگار باید اهمیت و ارزش علم‌آموزی را برای کودک روشن سازند؛ چنان‌که الله تعالی می‌فرماید:(قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) (۲۳)

ترجمه :بگو: آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند، برابر هستند؟پدر و مادر باید فرزندان خود را به فراگیری علم تشویق کنند و در کنار آموزش قرآن کریم و علوم دینی، زمینهٔ آموختن دانش‌های مفید دیگری را نیز برای آنان فراهم سازند؛ دانش‌هایی که برای پیشرفت مسلمانان و ترقی جامعه ضروری و سودمند است.

رسول الله ﷺبه فراگیری علم توجه ویژه‌ای داشته‌اند.درحدیث شریف آمده است که آن حضرت فرمودند:«طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) (۲٤)

ترجمه :فراگیری علم بر هر مسلمان فرض است.همچنین رسول الله ﷺبرای عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دعای فراگیری دانش دینی و فهم عمیق دین را کرده و فرمودند:اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ) (۲۵)

ترجمه :بار خدایا! او را در دین فقیه و آگاه بساز و علم تفسیر قرآن را به او بیاموز.تربیت و پرورش کودکان و فرزندان تنها به فراگیری علوم دینی محدود نمی‌شود؛ بلکه باید آنان را در زمینهٔ آموختن مهارت‌های گوناگون زندگی و پذیرفتن مسئولیت نیز آموزش و پرورش داد.

پدر و مادر باید فرزندان خود را در انجام کارهای خانه سهیم سازند، حس مسئولیت‌پذیری را در وجود آنان تقویت کنند و با تشویق‌شان به انجام کارهای نیک، آنان را به‌عنوان افرادی مفید و سودمند برای جامعه تربیت نمایند.ایجاد محبت قرآن کریم در دل کودکان و تشویق آنان به فراگیری و تلاوت آن.به‌ویژه، ایجاد محبت قرآن کریم در دل کودکان و تشویق آنان به یادگیری، حفظ و تلاوت قرآن، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. قرآن کریم نیرومندترین راهنمای فکری، ایمانی و اخلاقی مسلمانان است که در شکل‌گیری شخصیت انسان نقش اساسی دارد.

برای اصلاح کودکان و در نتیجه اصلاح جامعه، فراگیری قرآن کریم و آشنایی با رهنمودهای قرآنی امری ضروری است.
رسول الله ﷺفرموده‌اند که بهترین شما کسی است که قرآن کریم را بیاموزد و به دیگران آموزش دهد:«خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ) (۲٦)
ترجمه :بهترین شما کسی است که قرآن کریم را بیاموزد و آن را به دیگران نیز آموزش دهد.
فرزندان باید از همان دوران کودکی به تلاوت، حفظ و فراگیری قرآن کریم عادت داده شوند.
تربیت کودکان بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، ارزش‌های اسلامی را در دل‌های آنان جای می‌دهد و نیروی ایمانی نیرومندی در وجودشان ایجاد می‌کند؛ نیرویی که آنان را در برابر افکار نادرست و تأثیرات منفی محافظت می‌نماید.

---

۲۳ -الزمر:(۹)
۲٤ - سنن ابن ماجه (۱/ ۸۱)، مسند أبي حنيفة رواية أبي نعيم (ص: ۲٤)، شرح السنة للبغوي (۱/ ۲۹۰)
۲۵ - مسند أحمد مخرجا (٤/ ۲۲۵)، فضائل الصحابة لأحمد بن حنبل (۲/ ۸٤٦)، مسند البزار (۱۱/ ۲۸۲)، وقال احمد شاكر:« إسناده صحيح»مسند أحمد ت شاكر (۳/ ۲۷۲)
۲٦ - صحيح البخاري (٦/ ۱۹۲)

هنگامی که کودک با قرآن کریم زندگی کند، رهنمودهای قرآنی در شکل‌گیری اخلاق، اندیشه و رفتار او جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند و زمینه پیروی از اخلاق و سیرهٔ رسول الله ﷺدر وجودش فراهم می‌گردد.

۵ -حفاظت ازکودکان در برابر خطرات ویرانگر تکنالوژی مدرن و شبکه‌های اجتماعی بسیار ضروری است:در عصر کنونی، یکی از مشکلات مهم در مسیر تربیت سالم کودکان، استفاده بیش از حد موبایل، انترنت، شبکه‌های اجتماعی و برنامه‌های نامناسب است. بسیاری از کودکان بدون نظارت پدر و مادر، ساعت‌ها با موبایل سرگرم می‌شوند و ویدیوها و برنامه‌هایی را تماشا می‌کنند که بر عقیده، اخلاق، حیا و طرز تفکر آنان تأثیر منفی می‌گذارد. الله تعالی می‌فرماید:(إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا) (۲۷)ترجمه:بی گمان گوش وچشم ودل هر یک مورد سوال واقع خواهند شد.

کودکان باید از استفاده بی‌رویه از موبایل، انترنت و شبکه‌های اجتماعی دور نگه داشته شوند و در برابر محتواهای نادرست و غیراخلاقی موبایل محافظت گردند. همچنان باید آنان را به تلاوت قرآن کریم، فراگیری آموزش‌های اسلامی، مطالعه و انجام فعالیت‌های سودمند عادت داد. برای آنان باید زمانی مشخص شود تا با اعضای خانواده گفت‌وگو کنند، بازی نمایند و به تفریح سالم بپردازند.

بنابراین، مسؤولیت نظارت بر آنچه کودکان می‌بینند، می‌شنوند و از نظر فکری فرا می‌گیرند، نیز بر عهده پدر و مادر است.

٦ -متوجه ساختن کودکان به اشتباهات‌شان از راه حکمت و گفت‌وگو:

شیوه اصلاح اشتباهات کودکان، یکی از نشانه‌های مهم موفقیت در تربیت آنان به شمار می‌رود.رسول الله ﷺبرای اصلاح اشتباهات، روش ویژه‌ای داشتند که بر گفت‌وگوی آرام، حکمت، دلیل و قناعت استوار بود.نمونه روشن این روش، داستان جوانی است که نزد رسول الله ﷺآمد و از ایشان اجازه خواست تا مرتکب زنا شود.

رسول الله ﷺبر او خشم نگرفتند و با وی برخورد تند نکردند؛ بلکه با آرامش گفت‌وگو را آغاز کردند و به او فرمودند:«ادْنُهْ، فَدَنَا مِنْهُ قَرِيبًا» قَالَ:فَجَلَسَ قَالَ:« أَتُحِبُّهُ لِأُمِّكَ؟» قَالَ:لَا. وَاللهِ جَعَلَنِي اللهُ فِدَاءَكَ. قَالَ:" وَلَا النَّاسُ يُحِبُّونَهُ لِأُمَّهَاتِهِمْ".« فَلَمْ يَكُنْ بَعْدُ ذَلِكَ الْفَتَى يَلْتَفِتُ إِلَى شَيْءٍ) (۲۸)

ترجمه:نزدیک بیا!» آن جوان به رسول الله ﷺنزدیک شد و نشست. پیامبر ﷺبه او فرمودند: «آیا دوست داری که کسی با مادرت زنا کند؟» جوان گفت:«نه، به الله سوگند! الله تعالی مرا فدای شما گرداند، ای رسول الله!» رسول الله ﷺفرمودند:«مردم نیز چنین کاری را برای مادران خود نمی‌پسندند«.سپس رسول الله ﷺدرباره دختر، خواهر، عمه و خاله‌اش نیز از او پرسیدند.

جوان در پاسخ به هر پرسش می‌گفت: «نه، به الله سوگند! من چنین کاری را برای دختر، خواهر، عمه و خاله‌ام نمی‌پسندم.» و رسول الله ﷺپس از هر پاسخ به او می‌فرمودند: «مردم نیز چنین کاری را برای دختران، خواهران، عمه‌ها و خاله‌های خود نمی‌پسندند» .

پس از آن، رسول الله ﷺبرای آن جوان دعا کردند و از الله تعالی خواستند که دل او را پاک و عفت و پاک‌دامنی را نصیبش گرداند. از آن پس، آن جوان دیگر به هیچ‌گونه چنین کاری تمایل نشان نداد

۲۷-الإسراء:(۳۶)

۲۸- مسند أحمد ط الرسالة(۳٦ /٥٤٥)

ما از این برخورد نبوی چنین درس می‌گیریم که:

- هنگام اصلاح اشتباهات فرزندان، باید خشم خود را کنترول کنیم.
- باید عوامل روانی و فکری پنهان در قبال اشتباهات کودکان را بشناسیم.
- با آنان به آرامی و به شیوه‌ای منطقی گفت‌وگو کنیم.
- تفاوت میان درست و نادرست را با دلیل و حکمت برای‌شان روشن سازیم.
- تغییرات مثبت و پیشرفت‌های خوب کودکان را مورد ستایش قرار دهیم تا اعتمادبه‌نفس آنان تقویت شود.

۷ -نظارت بر دوستان و همنشینان کودکان:

در تربیت کودکان، نظارت بر دوستان و کسانی که با آنان نشست‌وبرخاست دارند، نیز اهمیت فراوانی دارد.

کودک از گفتار، اخلاق و عادت‌های کسانی که با آنان نشست‌وبرخاست می‌کند، تأثیر پذیر میشود. رسول الله ﷺفرموده‌اند:«الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ»(۲۹).ترجمه:انسان بر دین و روش دوست خویش است؛ پس هر یک از شما باید بنگرد که با چه کسی دوستی می‌کند.

بنابراین، پدر و مادر باید بدانند که فرزندان‌شان با چه کسانی نشست‌وبرخاست دارند، چه سخنانی می‌شنوند، چه بازی‌هایی انجام می‌دهند و چه رسانه‌هایی را تماشا می‌کنند. باید زمینه دوستی با دوستان نیک را برای آنان فراهم سازند و با حکمت و مهربانی، آنان را از دوستی با افراد بد بازدارند.

۸ -پیامدهای ناگوار غفلت از تربیت کودکان:

اگر پدر و مادر به تربیت فرزندان خود توجه نکنند، ممکن است مشکلات زیر به وجود آید:

۱ .ضعیف شدن ارزش‌های دینی.

۲ .بی‌پروایی نسبت به نماز و عبادت‌ها.

۳ .گرفتار شدن به دروغ‌گویی، دزدی و اخلاق ناپسند.

۴ .دوستی و همنشینی با دوستان بد.

۵ .نافرمانی از پدر و مادر.

٦ .گرایش به مواد مخدر و سایر رفتارهای ناپسند.

۷ .آسیب دیدن نظم و اخلاق خانواده و جامعه.

۸ .پدید آمدن روحیه بی‌مسؤولیتی و بی‌هدفی در شخصیت فرزندان.

بنابراین، هر پدر و مادر باید در مورد تربیت فرزندان خویش از الله تعالی بترسد و مسؤولیت خود را به‌گونه درست ادا نماید.

أقول قولي هذا، وأستغفر الله لي ولكم ولسائر المسلمين.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.

---

[۲۹] - سنن أبي داود ت الأرنؤوط (۷/ ۲۰٤)